

MARKITA FRANULIĆ □ Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb

Pad Berlinskog zida 1989. g. prouzročio je brojne političke, društvene i kulturne promjene u mnogim europskim zemljama, a njihov odraz na muzejskoj sceni očitovao se, među ostalim, u muzealizaciji razdoblja između 1945. i 1989. ili nekih njegovih segmenata i pojava. Dok u većini muzeja u Hrvatskoj nema tematike vezane za vrijeme između 1945. i 1990., u brojnim zemljama u kojima je početkom 1990-ih godina došlo do demokratskih promjena, nakon promjena granica, vlasti i društvenog sustava, materijalna svjedočanstva recentne prošlosti, pa i ona vezana za najgoru vrstu psihičke i fizičke represije, pretvorena su u muzeje, stalne postavbe i izložbe koje, uz povijesne značajke, imaju važnu edukacijsku ulogu. Jedno od najtraumatičnijih iskustava (istočno)njemačke povijesti druge polovice 20. stoljeća – djelovanje istočnonjemačke tajne policije, Stasija – predstavljeno je na nekoliko autentičnih mjesta, među kojima su Stožer Stasija u Berlinu i Haus am Runde Ecke u Leipzigu, koju ćemo predstaviti.

Stasi – Macht und Banalität (Stasi – moć i banalnost) naziv je stalne izložbe u dugogodišnjemu okružnom sjedištu Stasija u Leipzigu, u zgradi zvanoj Runde Ecke, odnosno Kružni ugao, zbog svojega polukružnog oblika kojim omeđuje ulični ugao.

Sama zgrada izgrađena je između 1911. i 1913. g. za jedan osiguravajući zavod. Tijekom Drugoga svjetskog rata njome se, navodno, koristio Gestapo, a kada je Leipzig 1945. došao pod rusku vlast, u nju se smjestio NKVD, a potom Stasijev prethodnik K5. Od 1950., godinu dana nakon stvaranja Njemačke Demokratske Republike, do 1989. u njoj je djelovala tajna služba Ministarstva unutarnjih poslova.

U Leipzigu, jednome od najvećih gradova DDR-a, u jesen 1989. g. započela je pobuna protiv autoritarnog režima, koja se proširila na cijelu Istočnu Njemačku. Tijekom te tzv. Mirne revolucije građani su 4. prosinca 1989. okupirali zgradu Runde Ecke. Iste je noći utemeljen Građanski odbor Leipziga, koji od tada upravlja muzejom – memorijalnim centrom, a njegov rad financiraju Federalna uprava za kulturu i medije, Saska fundacija za memorijalna mjesta, grad Leipzig i Gradski ured za kulturu. Odbor pokreće i vodi političke

sl.1. Kuća na kružnom uglu, Leipzig

i kulturalne rasprave o diktaturi i njezinim posljedicama na ljudska prava, potiče svijest o opasnostima diktature i promiče antitotalitistička stajališta u društvu. Sudjelovao je i u izradi zakona koji regulira postupanje sa Stasijevom dokumentacijom.

Izložba *Stasi – moć i banalnost* prvi je put otvorena već 10. lipnja 1990., ali na drugoj lokaciji. Veliko zanimanje građana (2 500 do 3 000 posjeta u danu) pokazalo je potrebu za stalnom izložbom, koja je 31. kolovoza 1990. otvorena u zgradi na Kružnom uglu. Muzej je nastojao što više sačuvati izvorni ambijent, odnosno "linoleumske podove, rešetke na prozorima, nadzorne kamere i tipični DDR-ovski miris u uredima".

Poslanje muzeja jest informiranje o povijesti, strukturi i funkcioniranju zloglasne službe koja je godinama lišavala građane Njemačke Demokratske Republike njihovih temeljnih ljudskih prava. Muzej je mjesto upozorenja, sjećanja i učenja. Važnost edukacijske uloge, osobito za njemačku publiku, očituje se i u činjenici da je ulaz u muzej besplatan, a vodstva kroz izložbu, na njemačkom jeziku, svakodnevno se održavaju po simboličnoj cijeni. Strancima je na ulazu dostupan plan izložbe s opisom muzeja i tematskih cjelina izložbe.

Poslanje muzeja jest informiranje o povijesti, strukturi i funkcioniranju zloglasne službe koja je godinama lišavala građane Njemačke Demokratske Republike njihovih temeljnih ljudskih prava. Muzej je mjesto upozorenja, sjećanja i učenja.

sl.2.-3. Stalna izložba u Kući na kružnom uglu *Stasi - moć i banalnost*: Panoi u hodniku muzeja i jedna od izložbenih soba

U muzeju se organiziraju i diskusije, filmske projekcije, čitanja i druga događanja.

Muzejski fondus ima oko 30 000 predmeta, a prikupljanje građe koja svjedoči o djelovanju Stasija u Leipzigu i drugdje, kao i institucija koje su blisko surađivale sa Stasijem, i dalje traje. Osim toga prikupljaju se i predmeti vezani za povijest zgrade Runde Ecke. U muzeju se čuva i Stasijeva dokumentacija: oko 10 000 metara dosjea i 3,7 milijuna kartotečnih kartica, koje od 1992. proučava posebno, za to imenovano tijelo. Svaki građanin ima pravo uvida u svoj dosje ako takav postoji.

Muzej posjeduje i videoteku, fototeku, hemetoteku i knjižnicu. Građa je upisana u bazu podataka, a oko 1000 predmeta dostupno je online.

Stalna izložba *Stasi – moć i banalnost* smještena je u prizemlju muzeja, u nizu malih i skućenih prostorija (nekadašnjih ureda) s obiju strana dugačkoga hodnika i na samome hodniku. Na konkretnim primjerima funkcija i djelatnosti vezanih, kako za samu zgradu Runde Ecke, tako i za djelovanje Stasija u Leipzigu, predmetima, dokumentima, fotografijama, autentičnim ambijentima ili njihovim rekonstrukcijama, panoima i kartama prikazano je 17 tematskih cjelina koje govore o povijesti tajne službe, njezinoj strukturi, načinima djelovanja i dugogodišnjem teroru nad građanima, ali i općenito o konceptima totalitarizma i represije.

Tematske cjeline

1. Uvodni pano na stubištu posvećen je jeseni 1989. u Leipzigu, Mirnoj revoluciji i počecima muzeja.
2. *Nadzor kao sredstvo samoobrane – unutarnja sigurnost*. Postav počinje doslovno od ulaza koji je služio za nadgledanje ulice i ulaza u zgradu; sačuvane su nadzorne kamere i porta, a na autentičnim monitorima danas se prikazuju prizori osvajanja zgrade 1989.
3. *Svakodnevni život Stasijeva službenika*. Autentični ambijent minijaturnog ureda dočarava radnu atmosferu u zgradi Runde Ecke.
4. *Regrutiranje u školama* (prikaz tekstem i slikama na panou). Posebno povjerljivi učitelji nastojali su zainteresirati učenike da rade za Stasi ili da se priključe vojsci.

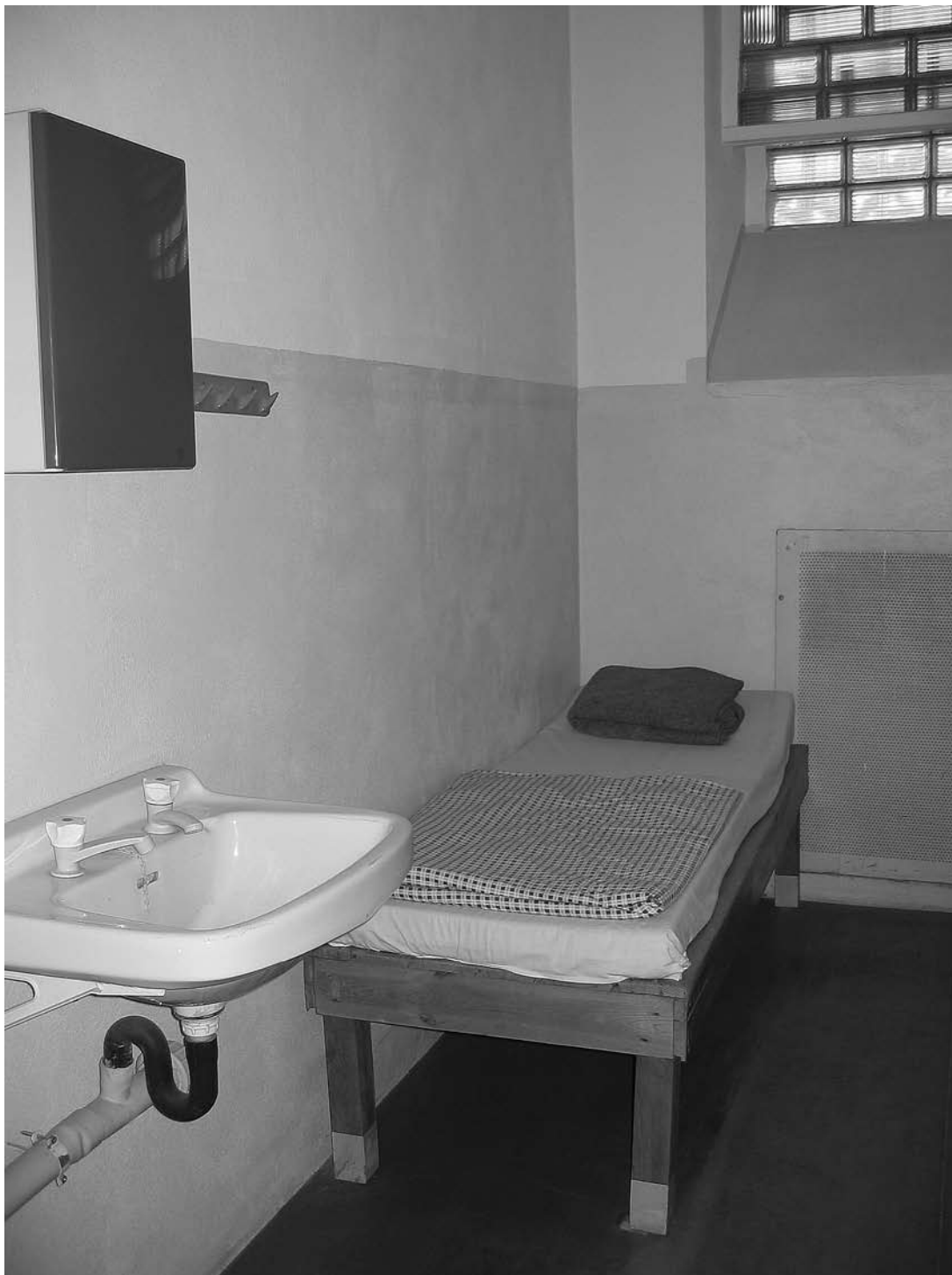

Obično su birali one kojima su roditelji već surađivali sa Stasijem ili su bili članovi Komunističke partije. Nakon pripreme faze, s navršenih 18 godina, mladići i djevojke službeno su postajali pripadnici Stasija potpisivanjem pristupnice i predajom popisa prijatelja i ljubavnih veza.

5. *Diktatura proletarijata – Ministarstvo državne sigurnosti kao sredstvo nasilja KP-a*. Ministarstvo državne sigurnosti bilo je u službi vladajuće Komunističke partije. Stasijev uzor bila je ruska tajna policija Čeka, pret-hodnica KGB-a, osnovana još 1917. za borbu protiv "državnih neprijatelja" i očuvanje "diktature proletarijata". Stasi je funkcionirao kao vojna organizacija tako da su od 1986. svi zaposleni (čak i kuhari/ce i čistači/ce), imali vojni čin, naoružanje i uniformu te su prolazili redovitu vojnu obuku. Tema je prikazana dokumentima, predmetima vezanima za utjecaj SSSR-a te vojnom uniformom i opremom pripadnika Stasija.

6. *Kako je funkcionirao sustav – struktura, kontakti i kadrovi*. U Leipzigu i okolici bilo je stalno zaposleno 2400 Stasijevih službenika, od kojih je oko 800 radilo u zgradi Runde Ecke. Struktura službe osmišljena je tako da zahvati sve slojeve i područja života kako bi cjelokupno stanovništvo bilo pod nadzorom. Osim stalno zaposlenih, zna se da je 1989. g. na području koje pripada Leipzigu djelovalo oko 10 000 doušnika. S nadležnim službenikom sastajali su se u "sigurnim stanovima", gdje su dobivali zaduženja i izvještavali o svojim aktivnostima. Sva doušnička izvješća, bilo da su snimana i transkribirana ili predavana u pisanom obliku, završavala su u dosjeima u Runde Eckeru. Tema je prikazana uredskim priborom i drugim predmetima vezanima za svakodnevni uredski rad Stasija; dosjeima i izvješćima s tajnih sastanaka; opremom za snimanje koja se upotrebljavala u uredima i prilikom razgovora s doušnicima. Izložene su i medalje i priznanja koje su dobivali doušnici i službenici, ali i sportaši koji su radili za Stasi. Tu su i udžbenici za tajni pravni studij u Potsdamu te sudski pečat lokalnog suda koji je Ministarstvo državne sigurnosti rabilo samovoljno i bez obzira na zakonodavstvo.

7. *Stasijeve radionice za krivotvorenje i prerađivanje*. Lažni dokumenti, iskaznice i propusnice; oprema za prerađivanje; standardne ili posebno konstrui-

sl.4. Stalna izložba u Kući na kružnom uglu
Stasi - moć i banalnost: Rekonstrukcija
 ćelije u Kući na kružnom uglu

rane kamere ugrađene u jakne, torbe, čak i u lažne trbuhe; oprema za izradu kopija ključeva stanova koji su pretraživani i polaroidne kamere za fotografiranje rasporeda stvari u stanu kako bi se sve moglo vratiti na prvotno mjesto; "bube" za prisluškivanje ugrađivane u privatne prostore – prikazuju niz načina i sredstava za promatranje i nadzor građana.

8. *Tajni stanovi i službene zgrade*. Zapanjujuće je koliko je grad bio prožet Stasijem – oznake na planu grada

prikazuju raspored više od 600 tajnih stanova kojima se služila tajna policija. Raspolagali su i brojnim drugim prostorima različite funkcije: sportskim dvoranama, streljanom, hotelima i dr. Bunker, koji je trebao biti zapovjedni centar u slučaju krize, danas je također u muzejskoj funkciji.

9. *Potpuna kontrola – prikupljanje podataka, prisluškivanje i skladište mirisa*. Prikupljeni su podaci o svim građanima jer je svatko bio potencijalni neprijatelj.

sl.5. Stalna izložba u Kući na kružnom uglu *Stasi - moć i banalnost: Ured službenika Stasija u Kući na kružnom uglu*

Snimila: Markita Franulić, MDC, Zagreb

Grada i dokumenti upotrijebljeni za predstavljanje konkretnih tema govore o općim pitanjima: totalitarizmu, lišavanju građanskih prava, nadzoru i kontroli, potiranju individualnosti i slobodne volje te upozoravaju na opasnosti diktature.

Prikupljani su i otisci prstiju, primjeri rukopisa, uzorci slinje te uzorci mirisa sumnjivih osoba, osobito onih za koje se znalo da su opozicija režimu. Ako osumnjičena osoba i ne bi bila optužena, radilo se na njezinu uništavanju: narušio bi joj je ugled među prijateljima, kolegama i susjedima, izazvale krize u privatnom životu, problemi na poslu. Metode rušenja statusa i ugleda "neprijatelja" učile su se na Stasijevu pravnom fakultetu, na kolegiju "operativne psihologije".

10. *Od pisaćeg stola do stroja za mljevenje – put Stasijevih dokumenata.* Tijekom 40 godina rada, u Runde Eckeu stvorena je gomila dosjea. Oni su prolazili postupak pročišćavanja i organiziranja, a dijelovi dosjea aktivnih doušnika mikrofilmirani su i čuvani u vodonepropusnim spremnicima. U postavu su prikazani mlinovi za papir kojima su se služili službenici Stasija u prosincu 1989., kada su zaustavljeni u uništavanju dosjea.

11. *Kontrola granica* (pano). Cjelokupna kontrola granica bila je u rukama Stasija. Pratila se kupnja u trgovinama za strance i svako zaustavljanje stranaca i fotografiranje. Osobito su se nadzirali tranzitni putnici iz Zapadne Njemačke. Stasi je na graničnim prijelazima kriomice fotokopirao putovnice stranaca kako bi ih iskoristio za izradu lažnih dokumenata za svoje špijune.

12. *Rekonstrukcija ćelije.* U Runde Eckeu napravljena je vjerna rekonstrukcija ćelije (za pritvor političkih zatvorenika) uporabom originalnog materijala s lokacije na kojoj se nalazio okružni pritvor.

13. *Metode identifikacije.* Oprema za fotografiranje i uzimanje otisaka prstiju temelj su priče o metodama identifikacije pri dolasku u pritvor.

14. *Smrtna kazna u DDR-u – smaknuća u Leipzigu.* Na panou je prikazana tema smrtne kazne koja se od 1960. (do 1987., kada je ukinuta) za cijeli DDR provodila u Leipzigu, u najvećoj tajnosti. Opisan je način usmrćivanja i mjesto pokapanja. Smrtne osude povezane su sa Stasijem jer su suđenja često bila lažirana i politički motivirana, a u smrtovnici nikad nije pisao stvarni razlog smrti niti mjesto pokopa.

15. *Nadzor pošte i telefona.* Ministarstvo državne sigurnosti svakog je dana pregledavalo od 1500 do 2000 sumnjivih pisama koja su slana na područje Leipziga ili su na nj dolazila. Kršenje prava na privatnost praktički je bilo institucionalizirano. Osnovana je i arhiva rukopisa svih onih koji su pisali u inozemstvo, osobito u nesocijalističke zemlje. U Leipzigu je kontrolirano oko 100 000 adresa. Novac se redovito vadio iz kuverti, a 3-5% pisama nikad nije stizalo na odredište. Kopiran je i svaki telegram. Istodobno je u gradu bilo moguće prisluškiivati 300 razgovora, koji su potom transkribirani. Tema je predstavljena hrpom zadržanih pisama, uzorcima rukopisa, opremom za otvaranje i pregledavanje pošte te opremom za prisluškiivanje telefona.

16. *Kritika jednog učenika – i posljedice* (pano). Jedan je srednjoškolac u školskoj zadaći kritizirao partijsku politiku, bezvrijednost istočnonjemačkog novca, lošu

kvalitetu automobila, a čak je i postavio pitanje o opravdanosti Berlinskoga zida. Dokumentacija prikazuje put prijave protiv njega, od školske razine do Stasija. Srećom, sve se događalo krajem 1989., pa je prošao bez posljedica.

17. *Žudnja za diktaturom? – Val "ostalgie"* (nostalgije za Istokom). Posljednji dio postava problematizira aktualnu modu suvenira i predmeta s oznakama DDR-a ili čak Stasija, koji se prodaju na štandovima u njemačkim gradovima. Totalitarni i represivni politički sustav postao je brand pa se postavlja pitanje je li riječ o bezopasnim predmetima ili o opasnoj pojavi.

Razgledavajući izložbu, posjetitelj se može identificirati sa žrtvama Stasija kao ranjivi građanin u raljama vrlo organiziranoga, sveprisutnoga i svemoćnog sustava. Kuća "na Kružnom uglu" ima izuzetno važnu edukativnu ulogu u problematiziranju recentne povijesti. Grada i dokumenti upotrijebljeni za predstavljanje konkretnih tema govore o općim pitanjima: totalitarizmu, lišavanju građanskih prava, nadzoru i kontroli, potiranju individualnosti i slobodne volje te upozoravaju na opasnosti diktature. Koliko je to važno i potrebno, pokazuje i aktualni (svibanj 2009.) primjer praćenja i nadzora menadžera Deutsche Telekom (ne samo u Njemačkoj), u kojemu su sudjelovali i nekadašnji agenti Stasija.

Primljeno: 1. lipnja 2009.

STASI- POWER AND BANALITY, THE PERMANENT EXHIBITION IN THE HOUSE ON THE ROUND CORNER IN LEIPZIG

Stasi – Power and Banality is the name of a permanent exhibition opened in 1990 in the authentic, real-life setting of the long-term district HQ of the STASI in Leipzig, in the building called the Runde Ecke or Round Corner. The Civil Committee of Leipzig, founded in 1989, during the peaceful revolution and the defeat of the DDR, is in charge of the museum's management.

The museum's mission is to disseminate information on the history, structure and functioning of the infamous intelligence service that for years deprived citizens of the DDR of their fundamental human rights. The museum is a place of warning, of remembering and learning. The holdings count about 30,000 items, with about 10,000 linear metres of files, and 3.7 file index cards. It also has a video library, a photographic collection, press clippings collection and library. The records are all entered into a database, and about 1,000 items are available online. Discussions, projections, readings and other events are held in the museum.

The permanent display, formed into 17 thematic units around concrete examples of the functions and activities related to the Runde Ecke and to the Stasi in Leipzig, with objects, documents, photos, authentic ambiances or reconstructions of them, panels and maps shows the history of the secret police, its structure, the way it worked. The museum also speaks out about general issues: totalitarism, the deprivation of civil rights, surveillance and control, the suppression of individuality and free will, and warns of the dangers of dictatorship.